

Kastamonu Üniversitesi

**I. ULUSLARARASI ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ
SEMPOZYUMU**

**-ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ'Yİ ANMA VE ANLAMA-
-Birinci Cilt-**

**4-6 Mayıs 2012
Kastamonu**

**ÖMER FUÂDÎ'NİN “KASÎDE-İ PENDİYYE”Sİ BAĞLAMINDA
YAŞADIĞI DEVRE DAİR ELEŞTİRİLERİ
THE CRITICISM OF OMER FUÂDÎ'S TIME AND HIS WORK
CALLED “KASIDE-I PENDIYYE”**

Yrd. Doç. Dr. Hakan YEKBAŞ
Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye

Özet

Mutasavvıf müellifler, eserlerinde her şeyden önce öğretici ve yol gösterici olmayı amaçlamışlardır. Bu vesileyle te'lif ettikleri eserlerde, nasihat içerikli muhtevanın ağırlıklı olduğu görülmektedir. Birçoğu manzum olarak yazılan bu eserlerde; yazıldıkları dönemin ihtiyaçları ve sorunları doğrultusunda her türlü konuya yer vermişlerdir. Bir anlamda ahlakî tavsiyelerde bulunan bu tür eserler, aynı zamanda Türk toplumunun belli bir dönemdeki sosyal yaşantısına dair belge niteliği taşımaktadır.

Bu bağlamda âlim kimliğinin yanı sıra güçlü bir edip olan Şa'bâniyye Tekkesi'nin önemli şeyhlerinden Ömer Fuâdî; manzum ve mensur eserlerinde sanatının öğretici unsurlarını ön plana çıkarırken birey ve toplum temelinde birçok nasihatta da bulunmuştur. “Kasîde-i Pendîyye” isimli manzumesi, şairin bu türden nasihatlarını içermesi bakımından önemlidir. Ömer Fuâdî, manzumesinde; yaşadığı devrin sosyal ve ekonomik aksaklıklarından bahsetmiş, bu sorunların çözümüne ilişkin bazı öğütlerde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şa'bâniyye, Ömer Fuâdî, nasihat, Kasîde-i Pendîyye.

Abstract

Sufi authors, first of all aimed to be pragmatic and instructive at their works. On this wise, it can be seen that the content of advice is predominant at their copyrighted works. On any matter, in accordance with the needs and problems of the period were placed at many of these works which were written in a verse. In one sense, this kind of moral advice works were the document on the social life of Turkish society in a certain period.

As well as his identity of being scholar, Ömer Fuâdî who was one of the most important sheikhs of Şa'bâniyye Tekkesi advised so many things about individual and base of society while featuring the verse and prose works of art's pragmatic. His poem that was called

“*Kasîde-i Pendîyye*” is important that it contains the same kind of advices. Ömer Fuâdî talked about the social and economic failures of his period and advised the solutions of these problems.

Key Words: Şa‘bâniyye, Ömer Fuâdî, advice, *Kasîde-i Pendîyye*.

Giriş

Türklerin İslam’ı kabulüyle birlikte dâhil oldukları yeni dini öğrenme ve anlama çabalarına paralel olarak merkezinde İslâmiyet’in olduğu dinî bir edebiyatın temelleri de atılmıştır. Müslüman Türklerin meydana getirdikleri ilk yazılı eserlerin büyük bir kısmının kutsal kitapların tercüme ve tefsiri olmak üzere, İslam dinini anlatan ahlakî ve didaktik mahiyette eserler olduğu bilinmektedir. Bu tür eserlerin başında nasihatnâme, pendnâme ve daha başka adlar altında kaleme alınmış ahlakî öğütleri konu edinen eserler gelmektedir.⁸⁸⁹ İslamî Türk edebiyatında da başlangıcından beri mensur, ağırlıklı da manzum olarak yüzlerle ifade edilebilecek sayıda nasihatnâmeler yazılmıştır.

Arapça “*nasaha*” kökünden türeyen “*nasihat*” kelimesinin Arap dilinde çok çeşitli anlamları vardır. “*Hâlis, samimi, katıksız olmak; kin, hile ve aldatmanın zıddı olarak iyilik yapmak, dürüst davranmak, doğrulamak*” gibi kök anlamlarının yanında kelime hadis dilinde “*kendisine nasihatta bulunulan kişiye hayır dilemek*” anlamını da taşımaktadır.⁸⁹⁰ Nasihat kelimesinin çoğulu “*nasâyah*”tır. Arapça olan “*ıza*” ve “*va’z*”, Farsça *pend*, Türkçe *öğüt* kelimeleri, nasihat kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Pehlevî diliyle yazılı Zerdüşî dini kaynaklarında “*pend*” kelimesi “*enderz*” kelimesiyle eş anlamlı olarak “*öğüt*” manasında kullanılan bir kavramdır. Bazen “*râh: yol*” anlamına da gelen “*pend*” kelimesi, Avestâ dilinde kullanılan “*pantay*” ile Pehlevî dilindeki “*panti*” kelimesiyle aynı anlamı taşımaktadır. Bu yüzden “*pend*” aslında; “*yol*” ve “*pend dâden: öğüt vermek*” de mecazî olarak “*yol göstermek*” anlamında kullanılmıştır.⁸⁹¹

Nasihat kelimesi, yanına aldığı çok sayıda kelime ile birçok yeni kavramlar da oluşturmuştur: Örneğin; “*Nasihat-âmiz: Kendisinden öğüt alınacak söz; Nasihat-ger: Öğüt veren; Nasihat-kâr: Öğüt veren; Nasihat-pezîr: Öğüt dinler; Nasihat-nâ-pezîr: Öğüt dinlemez*” anlamlarındadır.

Genel olarak Nasihatnâme ve Pendnâme adlarıyla yazılan öğüt kitapları edebiyatımızda; “*Bahr-ı Nasâyah, Ahlâknâme, Büstân-ı Nasâyah, Te’dibnâme, Nasâyah-i Şubbân, Tehzîbü’ş-Şiyem, Âyîne-i Nasîhat, Öğüt*

⁸⁸⁹ Agâh Sırrı Levend, “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız” *TDAY Bellekten*, 1963, s. 101.

⁸⁹⁰ Azmi Bilgin, *Emre Terceme-i Pendnâme-i Attâr*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1998, s. 3.

⁸⁹¹ Nimet Yıldırım, “Fars Öğüt Edebiyatı”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: V, Sayı: 16, 2005, s. 52.

Risâlesi, Pend-i Ricâl, Mürşidü'l-ubbâd, İbretnâme, Câmi'u'n-Nasâyih, Mir'atü'l-Ahlâk..." gibi isimlerle de karşımıza çıkmaktadır.⁸⁹²

Kişiyi ve toplumu İslam dini ve tasavvuf çerçevesinde eğitmeyi, bilgilendirmeyi, uyarmayı amaçlayan bu tür eserler; ahlak ve görgü kitapları, mev'ize kitapları, atalar sözü kitapları olarak da bilinirler. Nasihatnâmelerin ders verme, öğüt verme, öğretme, nutuk çekme, salık verme, yol gösterme, vasiyet etme ve vaaz verme gibi işlevleri de bulunmaktadır.

İfade formu olarak çoğunlukla manzum olarak yazılan pendnâme veya nasihatnâmelerin en önemli vasıflarından biri dinî, tasavvufî, ahlakî ve didaktik karakter arz etmesidir. Manzum Nasihatnâmeler, diğer meşhur adıyla Pendnâmeler, İslamî temele dayanan ahlak ve âdâb kaidelerini veciz ifadeler ile dile getirerek insanlara ve bilhassa genç nesillere öğüt vermek amacıyla kaleme alınan eserlerdir. Ahlak, edebiyatın da başlıca konularından biri olduğu için öğretme amacı güden eserler ile dinî-tasavvufî mahiyetteki eserlerde genel olarak ahlak ve özel olarak da öğüt konusu geniş ölçüde yer almaktadır. Bir anlamda İslam ahlakının pratiğe aktarılması demek olan nasihatnâmelerde, Kur'ân ve hadisler bazen iktibas bazen de telmih yoluyla kullanılan en önemli kaynaklardır. Bilgi vermek gayesi de güden bu eserler, genellikle mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmışlardır. Nasihatnâmelerin kaside, tercî-i bend, musammat, gazel tarzında da örnekleri bulunmaktadır.⁸⁹³

Türk edebiyatında nasihat konusu çeşitli tür ve şekillerde yer almıştır. İslam'dan önceki sözlü ve yazılı eserlerimizde nasihat şeklinde algılanabilecek ifadeler vardır. Doğruyu, iyiyi, faydalıyı göstermek için söylenmiş atasözleri, başlangıcından beri edebiyatımızda didaktik unsurların ve öğüt verme geleneğinin en önemli göstergesidir. Kalıplaşmış şekilleri olan, bazen yarı manzum diyebileceğimiz atasözlerini manzum nasihatnâmelerin ilk örnekleri saymak mümkündür. Ayrıca ilk yazılı kaynağımız olarak kabul edilen Göktürk Yazıtları'nda Bilge Kağan'ın milletine hitap ettiği sözler, başlı başına bir nasihat özelliği göstermektedir.

Nasihatnâmelerde insanlara; dinî, sosyal ve ahlakî birtakım öğütler verilerek çağın gereğine göre yaşamın bütün evreleri için hazırlamak ve yetiştirmek esastır.⁸⁹⁴ Türklerin İslam'ı benimsemesiyle Müslümanların kişisel ve toplumsal yaşamındaki her türlü eylem ve davranışlarına, yaptıklarına veya yapmadıklarına, sorumluluklarına kadar uzanan bir ölçüde

⁸⁹² Mehmet Arslan, "Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vak'a-nüvis Es'ad Efendi'nin Pend-nâmesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, Sayı: 4, 2004, s. 25.

⁸⁹³ Türk edebiyatında telif edilmiş olan nasihatnamelerin isimleri ve müellifleri ile ilgili olarak bk: Mahmut Kaplan, "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 791-799.; Mahmut Kaplan, "Divan Edebiyatında Manzum Nasihat-nâme Yazan Şairler ve Eserleri I" *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak., Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: II, 1992, s. 23-68; Rıdvan Canım, "Pendnâmeler ve Türk Edebiyatında Benzer Nitelikli Öğüt Kitapları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:3, 1988, s. 153-159.

⁸⁹⁴ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay., Ankara 1983, s. 188.

İslam'ın siyasî, sosyal, ticarî, kişisel, hukukî, ahlakî, ilmî, meslekî ve hatta çocuk ve sağlık eğitimleri hususunda emir, ilke ve yorumları edebî bir üslupla okuyucuya sunan nasihatnamelerde; çeşitli ayet, hadis, menkâbeler, kıssalar, büyüklere, din ulularına ait efsane ve inanışlar, çeşitli bilim dallarına ait bilgiler; şairlerin kendi gözlemleri, tecrübeler, çeşitli fıkra ve hikâyeler, görgü kuralları, töreler ve hatta batıl inançların kaynak olarak kullanıldığı görülmektedir.⁸⁹⁵

Edebiyatımızda manzum nasihatnâmeler, genel olarak dinî-tasavvufî tarzda yazılmış olmakla birlikte sosyal meselelere değinen, ahlakî konuları ele alan, ekonomi, siyaset, aile hayatı ve çocuk eğitimiyle ilgili bilgi ve öğütler veren içeriğe de sahiptir. Nasihatnameler üzerine çalışmalarını tanıyan Mahmut Kaplan, nasihatnâmelerde yer alan konularla ilgili sistematik bir tasnif yapmıştır. Buna göre nasihatnameler, konularına göre aşağıdaki şekilde değerlendirilmektedir:

1. Dinî Tasavvufî Konular
2. Genel Ahlakla İlgili Konular
3. Sosyal Hayatla İlgili Konular
4. Nasihatnâmelerde İlim Konusu
5. Nasihatnâmelerde Sosyal Eleştiri⁸⁹⁶

Ömer Fuâdî ve Kasîde-i Pendiyye'si

Tasavvufî Türk edebiyatının önemli şahsiyetlerinden olan Ömer Fuâdî'nin yukarıda ifade etmeye çalıştığımız nasihatnâme geleneğine uygun olarak yazmış olduğu “*Kasîde-i Pendiyye*”si, dinî-tasavvufî konuların yanı sıra sosyal hayata yönelik nasihat ve eleştirilerin yer aldığı önemli bir manzumedir. Şabaniye Tekkesi şeyhlerinden olan müellifin adı geçen kasidesi, yaşadığı topluma dair gözlemlerini içermesi bakımından ilginç bir vesikadır. Şairin nasihatnâmesiyle ilgili şekil ve muhteva özelliklerinden bahsetmeden önce kısaca hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermek istiyoruz.

Halvetî-Şabâniyye yolunun altıncı postnişini olan Şeyh Ömer Fuâdî, Şeyh Şabân-ı Veli Efendi'nin bağlılarından Himmet Dede'nin oğludur. 967/1560 yılında Kastamonu Merkez ilçesinin Musafakih mahallesinde doğmuştur.⁸⁹⁷ Fuâdî'nin asıl adı Ömer olup mahlası ise “*kalbe mensup, kalbî, yürekten olan*” anlamında Fuâdî'dir.⁸⁹⁸ Küçüklüğünde Şabân Efendi'nin sohbetlerine

⁸⁹⁵ Selim Emiroğlu, *Türkçe Manzum Nasihat-nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*, Selçuk Üniversitesi EBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2010, s. 4.

⁸⁹⁶ Mahmut Kaplan, “Manzum Nasihat-nâmelerde Yer Alan Konular”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9, 2001, s. 133-185.

⁸⁹⁷ Abdülkerim Abdülkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şabâniyye Kolu Şeyh Şabân-ı Veli ve Külliyesi*, Kastamonu Şeyh Şabân-ı Veli Derneği Yay., Ankara 1991, s. 60-61.

⁸⁹⁸ Mustafa Tatcı, “Şeyh Ömer Fuâdî ve Sadefiyyesi”, *Yedi İklim*, 1993, s. 38

devam etmiştir. Şabân-ı Velî Efendi'nin vefatında henüz dokuz yaşında olmasına rağmen üzerindeki tesiri hayatı boyunca devam etmiştir.⁸⁹⁹

İlk tahsilini Kur'ân talimi ile yapan Ömer Fuâdî Efendi, medrese tahsiline geçerek şer'î ilimleri ikmâl etmiş, Arapça ve Farsçayı bu dillerde eser verecek derecede öğrenmiştir. Medrese tahsilini tamamlayan Fuâdî Efendi, Kastamonu müftü yardımcılığında bulunurken gönlünde tasavvufa meyil hasil olmuş, Şabânî Âsitânesi postnişini Abdülbâkî Efendi'ye intisap ederek yanında sülûkunu tamamlamıştır.⁹⁰⁰ Fuâdî Efendi, Abdülbâkî Efendi'ye intisabını Menâkıbnâme'sinde şöyle anlatır:

“Ben Kastamonu'da yüksek memuriyet ve makam hevesiyle akli ve nakli ilimler tahsil ettim. Lakin, kalp âleminde ruh makamından tahsil ve tekmil olunan ledünnî ilme meylim ve talebim yoktu. Allah'ın hidayeti ve zahiri ilim kuvvetiyle gafil kalıba safa ve ruhuma cila gelerek ilâhî cezbe zuhur etti. Terk ve fenâ tarafıma meylim arttı. Vahdete çekilerek kesreti attım. Nice zaman kendi hâlimde kaldım. Küreli Mehmed Çelebi ve Abdülbâkî Efendiler gibi şeriat ve tarikat kitaplarını okudum.”⁹⁰¹

Abdülbâkî Efendi'nin vefat etmesi üzerine yerine postnişin olan Muhyiddin Efendi'ye intisâb ederek tasavvufî eğitimini tamamlayan Ömer Fuâdî Efendi, bu sürecin sonunda hilâfete layık görülmüştür.⁹⁰² Mürşidi Muhyiddin Efendi'nin vefatı üzerine 1604 yılında halife olan Ömer Fuâdî, otuz üç sene irşad hizmetlerini sürdürmüştür. Bu süre için Kastamonuluların sevgi ve saygısını kazanan Ömer Fuâdî, 1046/1636 tarihinde vefat ederek Pîr Şabân-ı Velî türbesi içine defnedilmiştir.⁹⁰³

Fuâdî'nin ailesi ile ilgili ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. *Osmanlı Müellifleri*'nde geçen “mahdûm-ı âlileri Kalbî Efendi'nin ba'zı eş'ârını hâvî olan büyük mecmua Yahyâ Efendi Kütüphanesi'ndedir.”⁹⁰⁴ şeklindeki ifadelerden Kalbî Efendi isminde bir oğlunun olduğunu öğreniyoruz. Hüseyin Vassâf ise Kalbî Efendi'nin babasından sonra posta oturduğunu ve bazı manzumelerinin bulunduğunu ifade etmektedir.⁹⁰⁵

Ömer Fuâdî Efendi; mürşid-i kâmil, zamanının ve çevresinin önde gelenlerinden, âlim bir şeyh olduğu gibi güçlü bir ediptir. Şabân-ı Velî'nin hayatına dair yazdığı *Menâkıb-ı Şabân-ı Velî* adlı eseri ile Şabân-ı Velî ve Şabânîliğin tanınmasına ve yayılmasına büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca şeyhi Muhyiddin Efendi'nin vasiyeti üzerine, çeşitli sıkıntılara maruz

⁸⁹⁹ L. Nihal Yazar, *Halvetiliğin Şabâniyye Kolu-Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî ve Türbenâme*, Mas Matbaacılık, Ankara 1985, s. 45.

⁹⁰⁰ Ziya Demircioğlu, *Şeyh Şabân-ı Velî ve Postnişinleri*, Kastamonu Şabân-ı Velî Derneği Yay., Kastamonu 1990, s. 20.

⁹⁰¹ İhsan Ozanoğlu, *Şa'bân-ı Velî Menâkıbı*, Kastamonu 1967, s. 145-146.

⁹⁰² Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Cilt: IV, (hzl: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), Kitabevi Yay., İstanbul 2006, s. 18.

⁹⁰³ Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt: I, (hzl: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı), Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000, s.118.

⁹⁰⁴ Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt: I, s. 119.

⁹⁰⁵ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Cilt: IV, s. 23.

kalarak Şabân-ı Velî için başlanan türbe inşaatının bitirilmesine muvaffak olmuş, bu şekilde âsîtanenin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır.⁹⁰⁶ Fuâdî'nin Menâkıbname'ye bir ek niteliğindeki *Türbenâme* adlı eseri, türbenin inşaat safhalarını ve bu sırada toplanan bağışları içermektedir.

Âlim ve fâzıl kişiliğinin yanı sıra kuvvetli bir edip olan Ömer Fuâdî, nazım ve nesir alanında Türkçe, Arapça ve Farsça otuz kadar eser kaleme almıştır. Sanatının temelinde dinî ve tasavvufî öğretilerin yer aldığı Fuâdî'nin eserlerinin sayısı tam olarak tespit edilememiştir.

Agâh Sırrı Levend, Fuâdî'nin *Menâkıbnâme*'si ve *Divanı*'ndan başka otuz yakın eseri olduğunu söylemektedir.⁹⁰⁷ Bursalı Mehmed Tâhir ise yirmi dört eserinin adını vermektedir.⁹⁰⁸ Ömer Fuâdî'nin eserleri; Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Çorum Hasanpaşa Kütüphanesi, Milli Kütüphane ve Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır. Eserlerinin büyük bir kısmı Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 2287 numaralı yazmada mevcuttur.

Elimizdeki kaynaklarda yer alan ve kütüphanelerde nüshalarına rastladığımız manzum ve mensur bazı eserlerini şöyle sıralayabiliriz:⁹⁰⁹

1. Beyânü'l-Esrâr
2. Bülbüliyye
3. Divan
4. Hayâtiyye
5. Kasîde-i Pendiyye
6. Makâle-i Ferdiyye ve Risâle-i Virdiyye
7. Makâletün Tevsîkiyyetün ve Risâletün Tevhîdiyyetün bi'r-Remzi'l-Hatar
8. Mecmu'a-i İlâhiyyât
9. Menâkıb-ı Şabân-ı Velî
10. Muslihu'n-Nefs
11. Ravzatü'l-Ulemâ
12. Risâle fi'z-Zikr
13. Risâle-i Aseliyye li Medh-i Ashâb-ı Resulu'llâh Çihâr-yâr-ı Güzîn
14. Risâle-i Cevâbiyye li Ta'ni'l-Hattâbiyye
15. Risâle-i Dürriyye
16. Risâle-i Güllâbiyye
17. Risâle-i Hâbiyye
18. Risâle-i Halvet

⁹⁰⁶ Necdet Yılmaz, *XVII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*, Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 76-77.

⁹⁰⁷ Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt: I, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 430.

⁹⁰⁸ Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt: I, s. 119.

⁹⁰⁹ Ömer Fuâdî'nin eserleri ile ilgili bilgi için bk: Hilal Baysar, *Ömerü'l-Fu'âdi Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri*" Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 1991; İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Edisyon-Kritik Metni*, Hamle Yay., İstanbul 2001.

19. Risâle-i Hüviyye
20. Risâle-i Müsellesât
21. Risâle-i Tevhidiyye
22. Risâletü't-Tasavvuf
23. Sadefiyye
24. Silsilenâme
25. Şerh-i Risâle-i Zenbilli Ali Efendi fi Hakk-ı Devrân-ı Sûfiyye
26. Şerh-i Vird-i Settâr
27. Şevkıyye fi Hakk-ı Devrân-ı Sûfiyye
28. Ta'rifât-ı İlm-i Nahv
29. Tercüme-i Mi'yâru't-Tarîka
30. Türbenâme
31. Vâkıât

Ömer Fuâdî'nin eserleri, ağırlıklı olarak dinî-tasavvufî özellikler taşımaktadır. Bu yüzden eserlerin didaktik yönü daha ağır basmaktadır. Fuâdî'nin eserlerinin genelinde bir konu bütünlüğü de dikkati çekmektedir. Eserlerinin büyük bir bölümü mensurdur. Buna karşılık şairlik yönünü gösteren manzum eserleri de mevcuttur. Divan, Risâle-i Hâbiyye, Sadefiyye, Kaside-i Pendiyye ve Bülbüliyye gibi eserlerini manzum olarak telif etmiştir.

Ömer Fuâdî, manzum ve mensur eserlerinde sanatının öğretici unsurlarını ön plana çıkarırken birey ve toplum temelinde dinî, ahlakî ve sosyal konularda birçok nasihatta bulunmuştur. Özellikle manzum olarak yazmış olduğu Bülbüliyye ve Kasîde-i Pendiyye isimli eserleri, onun dinî ve ahlakî öğütlerinin bulunduğu öğretici eserleridir. Müellifin bildirimize konu olan Kasîde-i Pendiyyesi'nden bahsetmeden önce şairin Bülbülüyye adlı eserindeki bazı öğütlerinden birkaç örnek vermek istiyoruz.

Fuâdî'nin İran kaynaklı tasavvufî bir hikâye olan Attar'ın Bülbül-nâme adlı eserinden ilham alarak te'lif etmiş olduğu Bülbüliyye adlı eseri, mesnevi tarzında yazılmış manzum bir hikâyedir. Aşk ve vahdet temasının konu olarak işlendiği eserde, Bülbül'ün aşkla inlemesinden rahatsızlık duyan kuşların, Bülbüle çeşitli iftiralarda bulunarak Süleyman Peygambere şikâyetleri anlatılmaktadır.⁹¹⁰ 1190 beyitten müteşekkil Bülbüliyye, klasik mesnevi tertibine uygun olarak besmele, tevhid ve na't gibi dinî muhtevalı şiirlerin ardından sebep-i te'lif bölümü ile devam eder.

Fuâdî, hikâyenin asıl bölümünde alegorik bir tarzda kuşlar arasında geçen olaylardan hareketle nefsin arzu ve şikâyetlerinden uzak durulması gerektiğini, insanların bir gün mutlaka hesaba çekileceğini ifade etmektedir. Buna karşılık ilmiyle amel edenlerin akıllı ve kâmil insanlar olduğunu söyleyen Fuâdî; iyi ve kötü, doğru ve yanlış, hak ve batıl gibi kavramlar etrafında nasihat vermeyi amaçlamıştır. Şair, mesnevide olayları tahkiye ederken metindeki tekdüzeliği kırmak için yer yer gazel, kaside ve kıt'a gibi

⁹¹⁰ İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, Dokuz Eylül Üniversitesi EBE, İzmir 1999, s. 38.

nazım şekillerini kullanmıştır. Bu nazım şekillerinin büyük bir bölümü nasihat içeriklidir. Fuâdî, hikâyeyi anlatırken aralarda konuyla ilgili ayet ve hadisler yoluyla çeşitli tavsiye ve öğütlerde bulunmuştur. Bu arada şairin, mesnevide *Layihâ* başlığı altında da nasihat tarzında bazı ifadelere yer verdiğini görmekteyiz. Müellifin bu üslubu eserin, kıssadan hisse çıkarmak bu yolla da nasihat vermek amacıyla yazılmış olduğunu göstermektedir. Bülbüliyyenin sebep-i te'lif bölümünde yer alan aşağıdaki beyitler, eserin yazılış amacını ortaya koymaktadır:

'Aceb 'ibret-nümâdur bu hikâyet
Meâlin anlamazlar ehl-i gaflet
'İbâretten tuyarsın remz-i vâfi
Alursun hissene sen dahî kâfi⁹¹¹

Bülbüliyye'deki nasihat içerikli manzumelerin ilki bazı kuşların bülbüle gıybet ve iftira etmesi üzerine söylenen pendiyie başlıklı bölümdür. Şair, bu bölümde kendi kusurlarını görmeyip başkalarının gıybetini yapan kibir içindeki insanları eleştirmektedir:

Kimi kezzâb kimi nemmâm u gammâz
Bakup kendü kusûrını görür az
Kimi olmuş sıfât-ı nefsi-şûma
Uyar şeytân gibi kibr ü rûsûma⁹¹²

Şairin Bülbüliyye mesnevisi içinde yer alan bir diğer nasihatnâmesi ise "*Kasîde-i Pendiyie-i Mûriyye Li'l-Müellifî*" başlığını taşıyan 20 beyitlik kasidedir. Kasidede nefsi-emmâre, kibir, zulüm ve cahillik gibi kötü vasıflardan bahseden şair, ancak zıkr ve ilim ile güzel ahlak sahibi oluncağını ifade etmektedir. Bu kasidenin ardından gelen manzume, pendiyeye ek niteliğindedir. Hz. Peygamber'in "*Mü'min mü'minin aynasıdır.*" hadisinden yola çıkan Fuâdî, kötü kimselerle arkadaşlık edenlerin onlar gibi olacağını söylemektedir. Buna karşılık kâmil insanlarla beraber olanların, onlara benzeyeceğini ifade etmektedir:

Anun ile eger olsan birâder
Vefa gelmez seni ider pür-âzer
Kimün kim kalb-i mir'âtı ola pâk
Dahî rûhı ola dâ'im ferah-nâk

Anun ile ider isen uhuvvet
Vefâ ile sana ider muhabbet⁹¹³

Müellifin mesnevide olayları anlattıktan sonra çoğunlukla Hz. Peygamber'e ait bir hadis-i şerife gönderme yaparak nasihatta bulunduğunu görmekteyiz. Örneğin bülbül hakkında diğer kuşların olumsuz konuşmalarına karşın Hz. Süleyman'ın bülbülün davranışlarını hayra

⁹¹¹ İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, s. 66.

⁹¹² İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, s. 67.

⁹¹³ İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, s. 72-73.

yorması üzerine şair, Hz. Muhammed'in "Mü'minin durumunu iyiliğe yormak en doğru olan davranıştır." hadisini örnek vererek nasihatta bulunmuştur.⁹¹⁴

Bülbüliyye'deki önemli nasihatlerden biri de idareciler hakkındadır. Fuâdî; bu manzumesinde kadı, hâkim, vali ve sultanların ne tür vasıflara sahip olması gerektiğinden bahseder:

Eğer şer'yle hükm itmezse kâdı
Bu hâl ider kamu şerri tekâzı
Eger ihkâk-ı hakk itmezse hâkim
Tolar butlân ile cümle mehâkim
Eğer seyfiyle hükm itmezse vâli
Nizâm-ı âleme virür zevâli
Eger kahr ile hükm itmezse sultân
Olur a'vânı lâbüdd ehl-i tугyân⁹¹⁵

Mesnevinin son bölümlerinde yer alan başka bir nasihat manzumesinde Fuâdî, hased ve kinin kişinin dinine zarar verdiğini söylemektedir:

Derûnunda kimün olursa ise kîn
Za'îf olur anun kalbindeki dîn
Hased hiç nesneyi itmez ifâde
İder ancak hasûda gam ziyâde⁹¹⁶

Yukarıdaki örnekler, Ömer Fuâdî Efendi'nin Bülbüliyye'yi özellikle dinî ve ahlakî konularda nasihat vermek amacıyla yazdığını açık bir şekilde göstermektedir. Şairin mutasavvıf kişiliğinin bir yansıması olan bu tavır, bildirimize konu olan *Kasîde-i Pendiyye* isimli manzumesinde dinî, tasavvufî ve ahlakî konuların yanı sıra sosyal konuları da içerecek şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Ömer Fuâdî'nin *Kasîde-i Pendiyye* isimli manzum eseri, Milli Kütüphane FB 503/12 numarada bir mecmua içinde yer almaktadır. 133 beyitten müteşekkil olan nasihatnâme, aruzun "Mef'û lü / Fâ'î lâ tün / Mef'û lü / Fâ'î lâ tün" vezniyle nazmedilmiştir. Nasihatnâmede aruz kusurlarının çok fazla olduğu görülmektedir. Ömer Fuâdî gibi divan edebiyatı geleneğini iyi bilen ve uygulayan bir şairin bu kadar aruz kusuru yapmasının mümkün olmadığını düşünmekteyiz. Metindeki aruz kusurlarının sebebi, muhtemelen istinsahtan kaynaklanmaktadır. Metne hâkim olmayan veya istinsah konusunda tecrübeli olmayan bir müstensihin bu tür hataları yapmış olması muhtemel görünmektedir. Bütün araştırmalarımıza rağmen eserin başka bir nüshasını da tespit edemediğimizden metindeki hataları düzeltmemiz mümkün olmamıştır. Ömer Fuâdî'nin eserleri üzerine yapılacak ayrıntılı araştırmalar sonucunda eserin müellif nüshasına ulaşırsa, bu aruz

⁹¹⁴ İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, s. 93.

⁹¹⁵ İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, s. 120-121.

⁹¹⁶ İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, s. 162.

kusurlarının kaynağı daha doğru bir şekilde anlaşılacaktır. Bu suretle vezin hatalarını düzeltmek de mümkün olacaktır. Çalışmamızda metindeki aruz kusurlarının çokluğundan dolayı her vezin kusuru için ayrıca dipnot düşülmemiştir.

Manzumenin başlığı “*Kasîde-i Pendiyye Berây-ı Hasb-i Hâl ibn-i Zamân Li-’Ömerü’l-Fu’âdî Kuddise Sırruhu*” şeklindedir. “er” kafiyeli manzume, kaside nazım şekliyle te’lif edilmiştir.

Ömer Fuâdî, kasidesinde monotonluğu kırmak için kıt’a, layiha ve beyt başlığı altında bölümlere de yer vermiştir. Bu bölümlerde şair, konuyla ilgili özet mahiyetinde ifadeler kullanmış, bu suretle metinde konu bütünlüğünü sağlama yoluna gitmiştir.

Manzume, nasihat verme amacıyla yazıldığı için anlaşılır ve sade bir dille söylenmiştir. Şair, sanatkârene söyleyişten uzak samimî bir dille ahlakî tavsiyelerde bulunmuş, yer yer konuyla ilgili hadis-i şerif ve darb-ı mesel tarzında sözlere de yer vermiştir.

Nasihatnâmesinin ilk 26 beytinde dinî, ahlakî ve sosyal konulara değinen Fuâdî, “*Tavsîf-i Sultân-ı Âdil*” başlığı altında dönemin padişahını öven 4 beyitlik bir bölüme yer vermiştir. Ardından ahlak konusunda bir kıt’a söyleyen şair, asıl konuya giriş yapar. Eskilerin, padişahı bir ağaca benzettiğini söyleyen şair, halkın ise bu ağacın kökleri olduğunu eğer halk sağlam ve sıhhatli olursa ağacın da kaim olacağını ifade eder. Fuâdî, bu tespiti yaptıktan sonra halkın yozlaşan yönlerini ortaya koyar. Halk arasında hırsızlık, yalan, rüşvet, fitne, zulüm, israf ve hile gibi kötü vasıfların arttığını söyler.

“*Netîce-i Kasîde-i Pendiyye*” ve “*Hâtîme-i Pendiyye*” başlıkları altında ise bu kötü vasıflara karşı yapılması gerekenleri sıralayan şair; kurtuluşun nefis terbiyesinden geçtiğini, bunun için bir mürşide bağlanılması gerektiğini belirtir. Kasidenin sonunda aynı vezinde tasavvufî bir de gazel yer almaktadır.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Fuâdî’nin pendiyyesinde dinî, ahlakî konular dışında sosyal hayata yönelik birçok nasihat yer almaktadır. Pendiyye’de özellikle sosyal içerikli nasihatların bulunması, eserin bir tarih belgesi gibi dönemin ahlakî tavırları, anlayışları, değer yargıları, devlet ve halk kademesindeki değişme ve gelişmeleri göstermesi bakımından önemini artırmaktadır. Bu çerçevede nasihatnâmede tespit ettiğimiz belli başlı konular şunlardır:⁹¹⁷

1. Dinî ve Tasavvufî Konular

İslamî Türk edebiyatının en önemli kaynağı dindir. Bu açıdan hemen hemen bütün nasihatnâmelerde dinî ve tasavvufî konular üzerinde önemle

⁹¹⁷ Ömer Fuâdî’nin nasihatnâmesinde işlenen konularla ilgili başlıklar değerlendirilirken büyük ölçüde Mahmut Kaplan’ın “*Manzum Nasihat-nâmelerde Yer Alan Konular*” başlıklı makalesinden istifade edilmiştir.

durulmuştur. Ömer Fuâdî de geleneğe uygun bir şekilde nasihatnâmesinde bu konulara yer vermiştir.

Şair, her şeyden önce kâinata düzen veren en önemli unsurun din ve dinin kuralları olduğunu söyler. Din olmazsa insan ve âlemin de var olmayacağını ifade eder:

Dîn ü şerî'at durur 'âleme viren nizâm
Dinde esâs olmasa 'âlemi âdem n'ider (54b)

Fuâdî, eskiden herkesin dindâr olduğunu fakat artık her şeyin değiştiğini, fâsıkların yiğit olarak anıldıklarını söyler:

Bahâdır u dilâver dîndârdı ezelde
Kanda var ise fâsık şimdi odur dilâver (54b)

Fitne ve bidatin arttığını ifade eden şair, bunların kıyametin yaklaştığına dair işaretler olduğunu da belirtmektedir:

Fitne ile bid'atin oldı zuhûri gâlib
Böyle kalursa eger şeksiz kıyâmet kopar (54a)

Devr-i Zühal olmanın geldi kulûba fetret
Nuhûsetiyle oldı sözleri dâ'im hezer (54b)

Tabi, âhir zamanın özelliklerinden biri de zulüm ve kötülüğün yayılmış olmasıdır. Bu duruma hiçbir şey engel olamamaktadır:

Zulm [u] fisk u 'isyân oldı bu dem âşikâr
Def'ine çâre kalmadı nehy-i münker (54a)

İnsanların dünya sevgisine kapılmaları da, bu kötülüklerin sebeplerindedir:

Sevdâ-yı hubb-ı dünyâ rûy-ı dilin kızardup
Ağarmaga sa'y için virmedi fûls-i ahmer (54b)

Zaman öyle kötüdür ki dinin en önemli emirlerinden olan sıla-ı rahim terk edilmiş, akrabalar ve dostlar birbirine düşman olmuştur:

Devr-i zamân ol kadar döndü bu dem 'aksine
'Akreb ü hasm oldılar ekârib ü hısımlar (54b)

Hîç müdâvât itmesen kimse ile hâs u 'âm
Araya müfsid girüp dostımı düşmen ider (54b)

Fuâdî, bütün bu olumsuzluklara karşın kurtuluş reçetesini de sunar. Dinin emirlerine uyulduğu, ilme önem verildiği zaman insanların bu kötü vasıflardan kurtulacağını ifade eden şair, mürşid-i kâmillerin nasihatlarına herkesin kulak vermesi gerektiğini de söyler:

Şerî'atda 'âmil ol tarîkata kâmil ol
Ma'rifetde fâzıl ol hakikatda bul makarr (55a)

Şerî'at u tarîkat ma'rifet ü hakikat
Nûrun 'ala nûr olup cân u dil oldı enver (55a)

Mürşid-i kâmillerin pendini gûş eyleyen
Gevher-i 'irfân alup cân kulağına takar (55a)

Nasihatlara kulak verenler elbette nefsinin terbiye edecektir:
Tâleb-i sâdık isen nefsinin ifnâ idüp

Gayret-i akrânla ma'rifete bul zafer (55a)

2. Genel Ahlâkla İlgili Konular

Nasihatnâmelerde sıkça değinilen konulardan biri de ahlakî mevzulardır. Özellikle fertlerin toplum içinde davranışlarını etkileyen dolayısıyla toplumun bütününe ilgilendiren ahlak, Ömer Fuâdî'nin nasihatnâmesinde de önem verilen konulardan biridir.

Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde Müslümanların en önemli vasıflarından biri olarak doğru sözlü olmaları ve yalan söylememeleri özellikle vurgulanmıştır. Buna karşılık Fuâdî, yaşadığı devirde insanların bu hususa dikkat etmediğini söylemektedir:

Kalbinde istikâmet olmamağın ekserin
Kızb ile bühtân u zem geldi dile ser-te-ser (53b)

Şair, özellikle ticaret yapanların yalan ve hileye başvurduklarını ifade etmektedir:

Bey' ü şîrâda kızb ü hîle çoğaldı gâyet
'Aceb durur bu insân anlamadı nef' ü zarar (54b)

İslamiyetin çirkin gördüğü sıfatlardan biri olan gıybet de oldukça yaygındır. Öyle ki bir kişinin iyi vasıfları artık konuşulmamaktadır. Fakat olsa ki aynı kişinin kötü bir vasfı olsa, hemen bütün cihana yayılır:

Bir kimse bir mü'mini gıybet ile itse yâd
Şöyle inanır işiden sanki didi gerçek er
Bir kimse bir mü'mini eylüğünü söylese
Üçüncü de işiden söylemeden vaz geçer
Ammâ ki bir mü'minin kemliğini söylese
Her işiden söyleyüp olur cihâna eşher
Gıybet ü iftirânın sanki günâhı yokdur
Nasla sâbit iken kayırmayup iderler (53b)

Ahlakî değerlerin zayıfladığı bir toplumda insanlar, birbirlerine olan güvenlerini de kaybederler. Bu yüzden bir kişi diğerinden incindiğinde hemen onun sırlarını başkalarına söyler:

Dostı olan dostının saklamaz oldı sırrın
Hemân ki bir incine bin dürlü sırrın açar (54b)

İslam tasavvufu ve ahlakında günahların örtülmesi hatta günah işleyen kişinin bile kendi günahları hakkında konuşmaması beklenir. Fakat zaman öyle kötüdür ki insanlar kendi ayıplarını, günahlarını bırakıp başkalarının günahlarını araştırmaktadır. Halbuki insanlar, önce kendi kusurlarını görmelidirler:

Şimdi ki halk anlamaz kendü şu'metlerini
Anın çün gayrının 'ayb u kusûrını arar (54b)
Dime kimesne 'aybın kendü 'uyûbun gözet
Kendü 'aybın bilmeyen olur 'uyûba mazhar
Kimseye 'aybın dime meger ki pend idesin
Bu vech ile olmasa zâyî' idersin güher (55a)

Gıybet eden, başkalarının ayıplarını araştıran insanlarda elbette haya duygusu da kalmamıştır:

Pîr ü cüvân ekseri terk-i hayâ itdiler
Anlamadan kaldılar pîr kadrini tâzeler (54b)

Fuâdî, yaşadığı dönemdeki en büyük ahlakî zaaflardan biri olarak israfi özellikle zikretmektedir. Halbuki kişi, ayağını yorganına göre uzatmalıdır:

Yorgana göre kösil dinse ana pend için
Harîs olup ‘aceble kendüyi medyûn ider (54b)

3. Sosyal Hayata Dair Eleştiriler

Nasihatnâme türünde yazılan bazı manzumelerde özellikle yazıldıkları dönemlerdeki kurum ve kişilerden şikâyet konusu işlenmiş; oldukça ağır bir sosyal eleştiri üslubu ile sosyal yergiye yer verilmiştir.⁹¹⁸ Bu bakımdan devlet ve halk arasındaki ilişkilere sıkça değinilmiştir. Ömer Fuâdî, devleti temsil eden padişahı bir ağaca, halkı ise bu ağacı ayakta tutan köklere teşbih etmiştir. Bu teşbih, bir anlamda günümüz demokrasi anlayışını da ifade etmektedir. Çünkü demokrasinin en önemli unsurlarından biri de iktidarların, gücünü, yönetmeye talip olduğu halktan almasıdır. Fuâdî, bu anlamda yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkilerin önemli olduğuna vurgu yapmıştır:

Pâdişeh bir şecerdir köki durur ra’iyyet
Kökledir sebâtı her şecerin ey püser (54a)

Aşağıdaki beyitlerden Ömer Fuâdî’nin yaşadığı dönemde özellikle padişaha karşı ayaklanmaların olduğu anlaşılmaktadır. Fuâdî’nin 17. asrın başında posta oturduğu yıllarda Celâlî İsyancıları, Anadolu’da yeniden ortaya çıkmıştır. O dönemde Osmanlı tahtında oturan I. Ahmet (1603-1617)’in bu ayaklanmalara karşı fermanlar çıkardığı bilinmektedir. Fuâdî, muhtemelen bu isyancıları kastederek padişahın fermanına uyulmadığını söylemektedir:

Havf itmeyüp Hudâ’dan ‘âleme zulm itdiler
İtmediler itâ’at pâdişehine kullar
Pâdişeh-i pür-ferin emri tutılmaz oldu
Anın-çün kalmadı dîn ü şerî’atda fer (54a)

Bu ayaklanmayı fırsat bilen o dönemin yerel yöneticileri ve memurlar da halka zulmetmektedir. Aşağıdaki beyitte Fuâdî’nin halktan bahsederken *ra’iyyet* ve *kul* ifadesini kullanmasından bu zulmü yapanların o bölgenin yöneticileri olduğu anlaşılmaktadır:

Ra’iyyetin zulm ile mâlın alup kulları
Saltanat dîvârının şimdi esâsın kazar (54a)

Fuâdî’nin şikâyetinin muhatabının yerel yöneticiler olduğu aşağıdaki beyitlerde açıkça görülmektedir. Şair, yol kesen haramîlerin şimdi şehirde halkı haraca kestiğini söyleyerek dolaylı yoldan yöneticileri suçlamaktadır:

Yol kesici harâmî belde gezerdi ol
Şimdi bilâd içinde halkı guruşa keser (54a)
Halk, zâlimlerin zorbalıkları altında inlemektedir:

⁹¹⁸ Mahmut Kaplan, “Manzum Nasihat-nâmelerde Yer Alan Konular”, s. 181.

Âteş gibi re‘âyâ üzre çıkup atlılar
Zûrba cihânı yakdı ‘âleme düşdi şerer
Zâlimde hiç kalmadı zerre kadar merhamet
Mazlûm olanlar ağlar zâlim olanlar güler (53b)

Yöneticiler kendi isteklerine göre vergi koymaktadır. Halk bu yüzden bir kuruşa muhtaç hâle düşmüştür. Aşağıdaki beyitte geçen *salgun* kelimesi “*salma yoluyla alınan vergi, keyfi vergi*”⁹¹⁹ anlamına gelmektedir:

Altun guruş ehline mazlûmlar oldu muhtâc
Zâlimlerin salgunu itdi anları der-be-der (54a)

Bu dönemde rüşvet de artık gizli bir şekilde alınmamaktadır. Dönemin yöneticileri, devletin imkânlarını kendi menfaatları için kullanmaktadır. Buna karşılık Ömer Fuâdî, rüşvet alanların eninde sonunda ellerindeki zenginliği kaybedeceklerini ifade etmektedir:

Harâm olan irtîşa gizlü idi ezelden
Şimdi alanlar anı âşikâre alurlar
Rüşvet ile ‘âleme geldi ziyâde fetret
Mürteşî buldı gınâ olur sonunda efkar (54a)

Osmanlıda saltanatın sembollerinden sayılan hutbe okunması ve padişah adına para basılması geleneğine telmihte bulunan Fuâdî, paranın değeri ile oynandığını da söylemektedir. Bunun sonucunda ekonomide de bozulmalar başlayacaktır:

Pâdişehin kuvveti hutbe ile sikkedir
Hutbe yerinde ammâ sikkesini bozdılar
Guruşları sûretin küffâr-ı bed-fi’âlin
Ceblerine kondılar cânlarına basdılar(54a)

Yozlaşan sadece idareciler değildir. Ticaret ehli de yönetimin zaafiyetinden istifade ederek hileye başvurmaktadır:

Bey’ ü şîrâda kizb ü hîle çoğaldı gâyet
‘Aceb durur bu insân anlamadı nef’ ü zarar
Fâ’ide-i kâzibe tâciri mağrûr idüp
İtmediler ehl-i sûk böyle ziyândan hazer (54b)

Bu tür tacirler, namaz kılmazlar ve zekâtlarını da vermezler. Bunların sonu elbette cehennemdir:

Namâzı kılmasa zekâtını virmese
Kârûn gibi mâlıyla bir gün anı yer yutar
Bir gün anı iledüp bâzâr-ı dûzah içre
Altunla akçesin gevdesine basarlar (54b)

Bütün bunların en önemli sebebi cehalettir. Çünkü cahil insanlar doğru ve yanlış birbirinden ayıramazlar:

Bâtıl u hak farkına ekserî kâdir degil
Jeng-i cehâlet itmiş âyînesin mükedder (53b)

⁹¹⁹ Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1983, s. 178.

Cehaletin olduğu yerde elbette ki ilme de itibar edilmemektedir. Bu zamanda herkes mal ve makam hırsıyla ârifleri hor görmektedir. Halk, zengin ama cahil olanlara itibar etmektedir.

Hubb-ı mâl u riyâset buldı ziyâde rağbet

Hakâretle görindi 'ârif ü ehl-i hüner

İtdi zamâne meyli câhil ü bed-hûlara

'Âlim ü ehl-i hikmet söylemegi kesdiler (53a)

Ma'ârif ü 'ulûma kalmadı hiç i'tibâr

Şimdi ki halk içinde mâl u gınâ mu'teber (54b)

Ömer Fuâdî yaşadığı dönemi ahir zaman olarak nitelendirmektedir. Böyle bir zamanda sır saklayan gerçek dostlar kalmamıştır. Öyle ki dost kimdir, düşman kimdir, anlamak mümkün değildir:

İmdi sırrın itme fâş çâh-ı gama atarlar

Müdâra it dâ'ima uhuvvetle bürâder

Hîç müdâvât itmesen kimse ile hâs u 'âm

Araya müfsid girüp dostını düşmen ider (54b)

Toplumun en önemli yapı taşı olan aile de bu dönemde yozlaşma ve bozulmadan etkilenmiştir. Anne ve babaların sözü dinlenmez olmuştur. Çocuklar, ailelerine isyan etmektedirler. Kız çocukları annelerine, erkek çocukları ise babalarına asi olmuşlardır. Anne ve babaların bütün emeklerine karşı onlar nankörlük yapmaktadır:

Annesinin hakkını gözlemez oldu kızlar

İtâ'at itmez oldu atasına ogullar

Mehdî olup ogullar mehd-i safâda yatdı

Bildürmedi bu zevkı nefsine nev-i safer

Mehdîligin bilmeyüp şimdi dalâle düşdi

Mâderine itdi 'âk-ı gaflet hâl-i kiber

Nân u nemek yir iken melih idi atası

Bu ni'meti unutdı şimdi başına kakar

Şîr-i şîrîn emerken tatlu idi annesi

Acı söziyle şimdi kalbine virdi keder

Vâlid ile vâlide eylüğünü bilmeyen

İki cihânda olmaz eylükle mu'ammer (55a)

Aile ilişkilerindeki bu yozlaşma, komşuluk ilişkilerine de yansımıştır. Artık kimse komşusuna güvenmemektedir:

Konşılarn her biri emîn idi konşıya

Şimdi mazinne oldu hıyânet ile ekser (54b)

Fuâdî, bütün bu tespitlerinin ardından artık kimseden iyilik beklemenin doğru olmayacağını söyler. Hatta bırakın iyiliği, kimsenin kimseye zararı olmasın yeter, demektedir:

İmdi gel itme recâ kimseden eylük ile

Halkda nef' kalmadı oldılar ehl-i zarar

Hem bu zamân halkının eylüğinden geçildi

Tek zararı olmasun şimdi anadır nazar (55a)

Sonuç

“*Din nasihattir*” sözünden feyz alan divan şairlerinin önemli bir kısmı te’lif ettikleri nasihatnâmeler vasıtasıyla, yaşadıkları dönemin dinî, ahlakî ve özellikle sosyal hayatıyla ilgili gözlem ve tecrübelerine yer vermişlerdir. Bu gözlem ve tecrübeler, sadece okuyucu eğitmek amacıyla kaleme alınmamıştır. Bu tür eserler, okuyucuya nasihat verirken aynı zamanda yazıldıkları dönemin devlet ve toplum yapısını, ahlak anlayışını, değer yargılarını ve sosyal hayatını da yansıtmaktadır.

Tarihî süreç içerisinde şartların ve anlayışların değişmesiyle nasihatnâmelerin de muhtevasında farklılıklar görülmektedir. Nasihatnâmelerde; her devirde geçerli olan hak, adalet, doğruluk, cömertlik gibi evrensel ahlakî değerler yanında devletin ve toplumun çözülmeye başladığı, toplumun yozlaştığı durumlar da konu olarak işlenmiştir. Toplumların daha çok çözülmeye dönemlerinde kaleme alınan nasihatnâmelerde, bozulma emaresi gösteren alanlara yönelik nasihatların daha da arttığı görülmektedir.

Ömer Fuâdî’nin yaşadığı zaman dilimi; Osmanlı’nın siyâsî, sosyal ve kültürel anlamda duraklama ve gerilemeye başladığı bir dönemi kapsamaktadır. Toplum meselelerine duyarlı bir şair olan Ömer Fuâdî, devlet kademelerinde ve halk arasındaki çözülmeye farkında bir insandır. Yaşadığı dönemdeki bozulmayı, açık yüreklilik ve samimi bir dille yazmış olduğu nasihatnâmesinde ifade etmiştir. Bu suretle hem yaşadığı devrin sosyal hayatına bir ayna tutmuş hem de günümüze de hitap eden bir çok öğüt ve tavsiyelerde bulunmuştur.

Kaynakça

ABDÜLKADİROĞLU, *Abdülkerim, Halvetîlik’in Şabâniyye Kolu Şeyh Şabân-ı Velî ve Külliyesi*, Kastamonu Şeyh Şabân-ı Velî Derneği Yay., Ankara 1991.

ARSLAN, Mehmet, “Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vak’a-nüvis Es’ad Efendi’nin Pend-nâmesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, Sayı: 4, 2004, s. 5-80.

BİLGİN, Azmi, *Emre Terceme-i Pendnâme-i Attâr*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1998.

Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt: I, (hzl: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı), Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000.

DEMİRCİOĞLU, Ziya, *Şeyh Şabân-ı Velî ve Postnişinleri*, Kastamonu Şabân-ı Velî Derneği Yay., Kastamonu 1990.

DİLÇİN, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay., Ankara 1983.

DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1983.

EMİROĞLU, Selim, *Türkçe Manzum Nasihat-nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*, Selçuk Üniversitesi EBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2010.

Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Cilt: IV, (hzl: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), Kitabevi Yay., İstanbul 2006.

KAPLAN, Mahmut, “Manzum Nasihat-nâmelerde Yer Alan Konular”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9, 2001, s. 133-185.

LEVEND, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt: I, TTK Basımevi, Ankara 1988.

LEVEND, Agâh Sırrı, “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız” *TDAY Belleten*, 1963, s. 89-115.

OZANOĞLU, İhsan, *Şa'bân-ı Velî Menâkıbı*, Kastamonu 1967.

Ömer Fuâdî, *Kasîde-i Pendiyye*, Milli Kütüphane FB 503/12, v. 53b-55a.

TATCI, Mustafa, “Şeyh Ömer Fuâdî ve Sadefiyyesi”, *Yedi İklim*, 1993.

YAZAR, İlyas, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, Dokuz Eylül Üniversitesi EBE, İzmir 1999.

YAZAR, L. Nihal, *Halvetiliğin Şabâniyye Kolu-Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî ve Türbenâme*, Mas Matbaacılık, Ankara 1985.

YILDIRIM, Nimet, “Fars Öğüt Edebiyatı”, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: V, Sayı: 16, 2005, s. 51-72.

YILMAZ, Necdet, *XVII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*, Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.